שבט תשע"ו – איריס ארץ-ישראלי *Iris palaestina*

שיר ורד

איריס (אירוס) **ארץ-ישראלי** *Iris palaestina* הינו גיאופיט ממשפחת האיריסיים הגדל בצפון ובמרכז הארץ עד לנגב הצפוני.

בסוג **איריס** תוארו כ 200 מינים שונים, המחולקים למספר סקציות (קבוצות): **איריס ארץ-ישראלי** שייך לסקציה הקרויה סקורפאיריס (scorpiris) הכוללת כ-60 מינים הגדלים בעיקר במזרח התיכון ובאסיה והיא הסקציה בעלת מספר המינים הגדול ביותר בסוג איריס. בסקציה זו גדלים בארץ 2 מינים בלבד, **איריס ארץ-ישראלי** ו**איריס טוביה** (המכונה גם איריס עוזיהו).

השם המדעי של הסוג ***Iris*** קרוי על שם אלת הקשת בענן במיתולוגיה היוונית, תואר שם המין palaestina נקבע לפי מקום איסופם של הפרטים מהם תואר המין למדע. המין תואר למדע כבר בשנת 1882 ע"י בואסיה.

בעברית נקרא הסוג **איריס** על שם צמח המופיע במשנה כירק (כלומר צמח שעליו משמשים למאכל) אך ספק גדול אם ה"אירוס" המופיע במשנה הוא אכן אחד ממיני האיריסים הגדלים בארץ, עקב ספק זה ועקב השם המדעי *iris* קיימת נטייה לכנות את הסוג "איריס" ושני השמות – **אירוס** ו**איריס** מוכרים ע"י האקדמיה ללשון העברית.

איריס ארץ-ישראלי

מימין – הצמח בתחילת החורף, נראים זוגות העלים, ניצן הפרח עטוף במתחל. צילם: שיר ורד ©

משמאל – הפרח במרכז בין שני טורי העלים היושבים זה מעל זה. ניצן הפרח עטוף מתחל. לפני הפרט הקדמי רואים עלים צרים של פרט חדש שיצא מבצלצול משני ולא יפרח השנה. צילם: שיר ורד ©

להגדלה – לחצו על התמונות

אבר האגירה של הצמח הוא בצל שקליפותיו החיצוניות קרומיות. מהבצל יוצאים בתחילת החורף זוג אחד עד שלושה זוגות עלים בשני טורים נגדיים, כאשר בכל טור מסודרים העלים זה מעל זה. העלים בצבע ירוק מבריק המאפשר לזהות את הצמח בקלות גם לפני וגם אחרי הפריחה. חלקם התחתון של העלים רחב ומרזבי והם נטויים באלכסון כלפי מעלה, חלקם העליון של העלים מצטרר עד כדי חוד ונוטה לאחור. גובה הצמח 10 עד 15 ס"מ.
בין שני טורי העלים יוצא עמוד תפרחת קצר עטוף במתחל שבראשו אחד עד שני פרחים. עמוד התפרחת הוא למעשה צינור העטיף של הפרח/פרחים.
כבכל מיני האיריסים, לפרחים 6 עלי כותרת, מהם 3 חיצוניים פרושים (שפית) ו-3 זקופים (דגל). שלוש השפיות מסודרות בצורה רדיאלית עם זווית של 120 מעלות ביניהן ואילו הדגלים נמצאים בין השפיות. כל שפית סגורה מלמעלה ע"י עמוד העלי המורחב ונראית כמו פרח נפרד, עמודי העלי משוננים בראשם. בין השפית לעמוד העלי נמצאת מנהרת האבקה ובתוכה אבקן יחיד. החלק העליון של השפית זקוף בעת פתיחת הפרח, אך נוטה לאחור בהמשך הפריחה.

מימין – איריס ארץ-ישראלי בשמורת פורה, השפית בצבע קרם לבנבן, במרכזה כרבולת צהובה ומצידיה פסים שחורים, הצלקת משוננת בראשה. צילם: שיר ורד ©
משמאל – איריס ארץ-ישראלי ביקום , קרקע כורכר, הפרח בצבע צהוב קרם
להגדלה – לחצו על התמונות

צבע הפרחים לבן עד צהוב קרם או תכול חיוור. גודל הפרחים 5-8 ס"מ. לאורך מרכז השפית יש כרבולת צהובה ומשני צידיה עורקים שחורים או כחולים. הפרח ריחני מאוד ומכיל צוף רב ומואבק ע"י דבורים בודדות.
איריס ארץ-ישראלי פורח בתחילת החורף, בין דצמבר לפברואר, כאשר עיקר פריחתו בחודש ינואר.
הפרי הלקט שבתוכו זרעים רבים. הצמח מתרבה וגטטיבית , לכן, רבים מצמחי איריס ארץ-ישראלי גדלים בגושים צפופים שבהם נמצאים פרטים רבים הפורחים בו זמנית או בהפרשים של מספר ימים קטן ביניהם.

מימין - איריס ארץ-ישראלי בהוד השרון , גוש פורח של מספר פרטים שהתרבו וגטטיבית. העלים בצבע ירוק מבריק. צילם: שיר ורד ©
משמאל - איריס ארץ-ישראלי במצוק ה-40 בכרמל. צילם: שיר ורד ©
להגדלה - לחצו על התמונות

המין קרוב מאוד ל**איריס טוביה** הגדל במדבריות הנגב. ההבדלים בין שני המינים: ל**איריס ארץ-ישראלי** בדרך כלל פרחים לבנים עד קרם ואילו ל**איריס טוביה** פרחים בצבע תכלת. מכיוון שבצפון הנגב גדלות אוכלוסיות של **איריס ארץ-ישראלי** בעלות פרחים שצבעם תכלת חיוורת אפשר להיעזר בסימן מבדיל נוסף: שפת עלי **איריס טוביה** לבנה; בסימן זה אפשר להיעזר גם שלא בזמן הפריחה.

מימין - איריס ארץ-ישראלי בגבעת התיתורה במודיעין, הלק בלשב התחלתי לו ובראשו הפרח הנבול ולידו פרח נוסף פתוח, העלים ערוכים בשני טורים נגדיים, מרזביים, רחבים בבסיסם , ראש נוטה לאחור ומתמצר לחוד. בתמונה זו הצמח מכוסה אבק ולכן העלים אינם מבריקים. צילם: שיר ורד ©
משמאל - איריס טוביה ברכס חלוקים בנגב. שפת העלים לבנה. צילם: גדי פולק ©
להגדלה - לחצו על התמונות

בית הגידול העיקרי של **איריס ארץ-ישראלי** הוא גבעות גירניות, אך ניתן למצוא אותו במגוון בתי גידול כגון כורכרים, תילים (ישובים חרבים), שדות מרעה ועוד. **איריס ארץ-ישראלי** אנדמי ללבנט וגדל בבר בישראל סוריה ולבנון.
הבצלים והעלים של **איריס ארץ-ישראלי** שימשו בעבר ברפואה העממית לריפוי דלקות בדרכי השתן.

למרות היותו של מין זה שכיח למדי בארץ הוא הוגדר בחוק כמין מוגן ואין לקטפו או לעקרו.

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: ורד ש 2016 שבט תשע"ו – איריס ארץ-ישראלי Iris palaestina, צמח החודש העברי, כתב-עת "כלנית" מספר 3.

https://www.kalanit.org.il/איריס-ארץ-ישראלי-שבט-תשע